

Dominika Zwęglińska-Gałecka

Gentryfikacja wsi i jej zasięg

Streszczenie: Celem artykułu jest opis zmian, jakie w wiejskiej społeczności zachodzą pod wpływem naporu miasta, składających się na zjawisko-proces wiejskiej gentryfikacji. Scharakteryzowane zostały przemiany społeczne, gospodarcze, przestrzenne oraz, dotąd nieopisywane w polskiej literaturze, przemiany kulturowe i psychospołeczne. W artykule podjęto próbę zidentyfikowania cech specyficznych polskiej gentryfikacji wsi oraz wskazania jej przestrzennego zasięgu w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich.

Słowa kluczowe: gentryfikacja wsi, gentryficy, miejskie obszary funkcjonalne, suburbanizacja, urbanizacja wsi, obszary wiejskie.

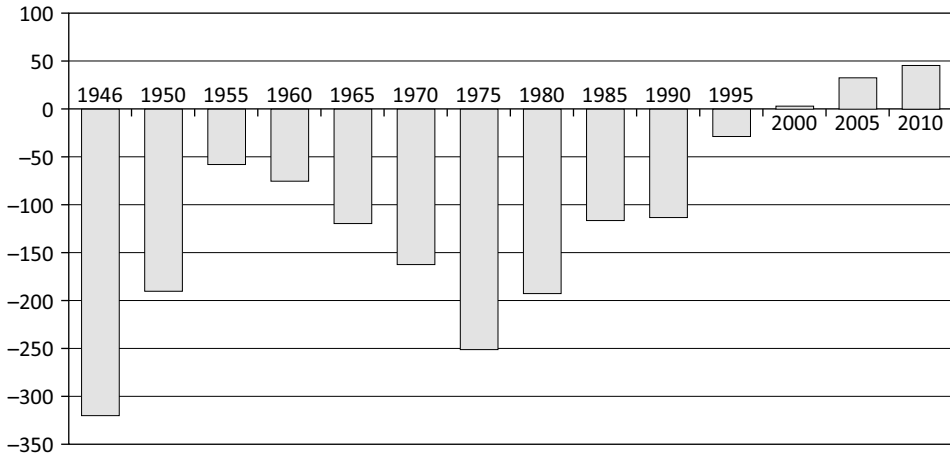
1. Wstęp

Współczesna wieś staje się strukturą coraz bardziej złożoną i coraz bardziej upodobnia się do miasta. Już w połowie lat 80. XX w. brytyjski socjolog Howard Newby wskazywał, że jedyną cechą odróżniającą zachodnią wieś od miasta jest wielkość skupisk, w których żyją ludzie (Halamska 2009). To upodobnianie się wsi do miasta określano niegdyś mianem urbanizacji wsi (por. Czarnecki 2009); wydaje się, że proces gentryfikacji wsi można byłoby traktować także jako jeden z jej przejawów. Skutkiem tego procesu zmian – niezależnie od jego nazwy – są zmiany sposobu myślenia o wsi i podejścia do zjawisk wiejskich, które nie są analizowane jako istniejące tylko na wsi i stanowiące o jej istocie, ale jako wiejskie odmiany zjawisk występujących w całym społeczeństwie. Znajduje to odzwierciedlenie w tezie o zaniku socjologii wsi ze względu na brak przedmiotu badań (Laferté 2014), a pojawieniu się socjologii wiejskości. Jeśli zgodzić się z tym rozumowaniem, to gentryfikacja wsi należałaby do tego typu zjawisk.

W świadomości społecznej funkcjonuje co najmniej kilka wyobrażeń wsi. Najbardziej oczywiste jest łączenie obszarów wiejskich, wsi z rolnictwem i rolnikami. Tymczasem współcześnie wszystkie analizy wskazują na kurczenie się roli rolnictwa w gospodarce i udziału rolników wśród mieszkańców wsi (zob. Stanny,

Mgr Dominika Zwęglińska-Gałecka, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Zakład Socjologii Wsi, ul. Nowy Świat 72, 00-330 Warszawa, dzweglinska@irwirpan.waw.pl, ORCID: 0000-0002-9321-2031.

Rosner, Komorowski 2018; Halamska, Hoffmann, Stanny 2017; Rosner, Stanny 2016). Jednym z najważniejszych czynników mających wpływ na proces zmian składu społecznego wsi są migracje wewnętrzne (por. Rosner 2014). XXI wiek przyniósł zmianę tendencji migracyjnych (rysunek 1).

Rysunek 1. Saldo migracji wieś–miasto w Polsce w latach 1950–2010

Figure 1. Rural-urban net migration in Poland between 1950 and 2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rocznika demograficznego* (GUS 2017, s. 34–37).
Source: Own study on the basis of the *Rocznik demograficzny* (GUS 2017, s. 34–37).

Po raz pierwszy w powojennej historii Polski w skali całego kraju odnotowano dodatni bilans migracyjny na obszarach wiejskich. Na wzrost popularności wiejskich lokalizacji wskazują badania CBOS. W 1998 r. 30% respondentów wskazywało wieś jako preferowane miejsce zamieszkania, w 2015 r. już o 10% więcej¹ (CBOS 2015). Towarzyszyły temu zmiany struktury społecznej wywołane przez transformację gospodarki. Kierunek zmian społecznego składu wsi jest stały w całym okresie, zmienna jest natomiast ich dynamika. Maria Halamska (2016), analizując przemiany wiejskiej struktury społecznej, wskazuje na postępowanie trzech równoległych procesów: dezagraryzacji, burżuazyjnienia i proletaryzacji. W późniejszych opracowaniach podkreślany jest fakt, że siła występowania tych procesów jest przestrzennie zróżnicowana (Halamska, Hoffmann, Stanny 2017). Najbardziej zauważalnym wskaźnikiem zmian jest kurczenie się grupy rolników. Obecnie znaczna większość (ponad 60%) wiejskich gospodarstw domowych nie ma żadnych związków z rolnictwem, w rolnictwie pracuje mniej niż 30% mieszkańców

¹ Jednak nadal więcej osób woli życie w mieście – w 1998 r. 67%, w 2015 r. 58% (CBOS 2015).

wsi i jest ono głównym źródłem utrzymania dla niecałych 13% wiejskiej ludności. Największą dynamikę ma proces przyrostu klasy średniej – „w 1991 roku co ósmy mieszkaniec wsi mógł być zaliczony do klasy średniej, w 2013 roku – już prawie co czwarty” (Halamska 2015).

Celem artykułu jest opis zmian, jakie w wiejskiej społeczności zachodzą pod wpływem naporu miasta, składających się na zjawisko-proces wiejskiej gentryfikacji, które w Polsce jest stosunkowo nowe: zmienianie się wsi na skutek napływu migrantów należących do klasy średniej, złożonej z wielu kategorii społecznych, legitymujących się dobrym wykształceniem, zajmujących wyższe pozycje w stratyfikacji społecznej i o specyficznym stylu życia (por. Halamska 2016). To klasa średnia, przez swój styl życia i przypisywaną jej przedsiębiorczość, zmienia wieś od wewnątrz. Na podstawie literatury przedmiotu, wyników badań nad zjawiskiem-procesem prowadzonych w Polsce oraz studium przypadku ukazane zostaną jego typowe cechy, a na ich tle – cechy, które wydają się specyficzne dla zjawiska w Polsce. Zostanie też podjęta próba ukazania jego przestrzennego oraz społecznego zasięgu.

2. Gentryfikacja wsi. Charakterystyka zjawiska

Termin gentryfikacja jest pojęciem zapożyczonym z literatury brytyjskiej – pochodzi od słowa *gentry* oznaczającego niższą szlachtę, a ogólnie – osoby o wyższym statusie społecznym i majątkowym. W pierwotnym znaczeniu proces gentryfikacji dotyczył miast, a przejawiał się przejmowaniem i odnawianiem przez przedstawicieli klasy średniej zdegradowanych budynków mieszkalnych w robotniczych częściach Londynu, przy jednoczesnym wypieraniu dotychczasowych lokatorów do innych części miasta (por. Glass 1964). Samo pojęcie gentryfikacji ulegało ewolucji; wyróżniano zjawisko „klasycznej” gentryfikacji restrykcyjnej oraz jej odmianę inkluzywną, obejmującą przebudowę lub modernizację dzielnic zamieszkiwanych przez ludzi o dość wysokim statusie majątkowym czy wręcz tworzenie zamkniętych enklaw dla bogaczy na terenach dotąd niezabudowanych.

Proces gentryfikacji, widoczny początkowo głównie w śródmieściach dużych miastach, z czasem pojawił się w dzielnicach blokowisk, a następnie także na obszarach podmiejskich. Klasyczna, miejska gentryfikacja związana jest z reurbanizacją (zob. Jakóbczyk-Gryszkiewicz 2014). Gentryfikacja wsi, w kontekście teorii Klaassena², wydaje się kontynuacją rozlewania się miasta (druga faza – suburba-

² W 1987 r. Leo H. Klaassen, obserwując tendencje urbanizacyjne, zaproponował teorię cyklu życia miejskiego obejmującą cztery fazy: urbanizacji (charakteryzuje się szybkim wzrostem liczby ludności części centralnej miasta), suburbanizacji (na skutek znacznego rozwoju przestrzennego miasta zaczyna zmniejszać się liczba ludności w jego centrum, zwiększa się za to populacja w sferze podmiejskiej), dezurbanizacji

zacja). W krajach rozwiniętych gentryfikacja, wraz z postępującą suburbanizacją, wystąpiła w społecznościach wiejskich wokół obszarów metropolitalnych. W wioskach podmiejskich gentryfikacja zaczęła się wraz z przybyciem przedstawicieli miejskiej klasy średniej, co prowadziło do naprawy i renowacji domów wiejskich do celów komercyjnych (Yang i in. 2018). W ten sposób podstawowe dla wsi funkcja mieszkaniowa i funkcja produkcji rolniczej zostały przekształcone. Znacznie bogatsi od miejscowych rolników i lepiej wykształceni migranci zaczęli budować swoje okazałe domy, zmieniając (uszlachetniając) strukturę społeczną i krajobraz wsi (por. Jakóbczyk-Gryszkiewicz 2014).

Gentryfikacja obszarów wiejskich to zjawisko-proces przemian struktur osadniczych. Kojarzone jest z powtórnym zainteresowaniem ludności obszarami wiejskimi (Phillips 2002), co w społecznościach przyjmujących gentryfierów generuje głębokie przemiany demograficzne, społeczno-gospodarcze, mieszkaniowe i przestrzenne. Literatura anglosaska trafnie określa ten proces, oddając jego główną ideę, mianem gentryfikacji społecznej (Hoggart 1997), co oznacza nasycanie struktury społecznej wsi ludźmi zajmującymi wyższe pozycje w stratyfikacji społecznej (zob. Śpiewak 2016). Na określenie takiego zjawiska używa się też, nie tylko w krajach frankofońskich, pojęcia burżuazyjnienie (*embourgeoisement*) czy „średnienie” (*moyennisation*) (por. Halamska 2016)³. W takim ujęciu można wskazać na dwa źródła tego zjawiska: endogenne, których jednym z najważniejszych przejawów jest wzrost wykształcenia ludności wiejskiej, oraz egzogenne, których zasadniczym elementem są migracje ludności na określony teren wiejski, nie tylko z miasta.

Nowi mieszkańcy – wiejscy imigranci są zbiorowością zróżnicowaną, niejednorodną. Wspólnym mianownikiem łączącym wiejskich gentryfierów jest to, że niemal wszyscy są przedstawicielami nowej klasy średniej, do której zalicza się te grupy społeczno-zawodowe legitymujące się wysokim poziomem wykształcenia, za czym idzie stabilna pozycja zawodowa oraz dochody. Jej przedstawiciele charakteryzują się podobnymi cechami społeczno-gospodarczymi, mają zbliżony styl życia oraz podobne klasowo uwarunkowane zachowania i preferencje konsumpcyjne. Dla omawianego procesu to właśnie te ostatnie – zachowania i preferencje konsumpcyjne (na ogół wynikające ze stylu życia) – są kluczowe dla wskazania motywacji migrantów determinujących decyzję o przeniesieniu się na wieś (Phillips 2004). „W procesie gentryfikacji wsi decydujące znaczenie ma dążenie do realizacji

(rozumianej jako zanik miasta jako ograniczonej struktury przestrzennej na rzecz niczym nieograniczonych obszarów/regionów funkcjonalnych) i fazy reurbanizacji (w której trakcie relatywnie szybciej przybywa ludności w centrach niż na peryferiach) (Jałowiecki, Szczepański 2002, s. 307–315).

³ Tym pierwszym pojęciem posługiwali się w odniesieniu do Węgier Robert Manchin i Ivan Szelenyi (1985), drugim – Henri Mendras (1994) w odniesieniu do Francji.

stylu życia zorganizowanego wokół konsumpcji walorów «natury» lub wiejskości» (Smith, Phillips 2001, za: Grzeszczak 2010, s. 65).

Studia nad gentryfikacją wsi podejmowane były najpierw w Wielkiej Brytanii (Stockdale 2010; Smith, Butler 2007; Phillips 1993), a później m.in. w Kanadzie (Guimond, Simard 2010), Francji (Maloutas 2012), w Skandynawii (Hjort 2009), a także w Rosji (Mamonova, Sutherland 2015). W zachodnich opracowaniach analizy gentryfikacji wsi prowadzone są przez pryzmat albo teorii konsumpcji, albo teorii produkcji. Badacze reprezentujący pierwszą z opcji (m.in. por. Guimond, Simard 2010) koncentrują się na przemianach wiejskiej populacji generowanych przez pojawienie się mieszkańców miast – wraz z ich przyzwyczajeniami, preferencjami i stylem życia. Kluczowe w tej perspektywie jest zacieranie się różnic społecznych, kulturowych i przestrzennych między dawnymi i napływowymi mieszkańcami. Nowi przybysze przyczyniają się do zmian tradycyjnych wzorów konsumpcji przyrody, przemian wiejskiego osadnictwa i krajobrazu. Zdaniem Riny Ghose (2004) nowi osadnicy z miast wymuszają na lokalnych władzach zmianę tradycyjnych wzorców rozwoju wiejskiego, co jednak nie oznacza zastępowania jednych mieszkańców innymi, ale kohabitację gentryfikatorów z mieszkańcami wsi. Dla badaczy odwołujących się do teorii produkcji kluczowym elementem gentryfikacji są przemiany wiejskiej gospodarki przejawiające się w postępującej dezagraryzacji i wzroście udziału sektora usług, zatem cech charakterystycznych dla gospodarki poprzemysłowej (Phillips 2009). Czynnikiem warunkującym wiejską gentryfikację obok przemian w obrębie populacji jest przepływ kapitału angażujący sektor prywatny, tj. deweloperów czy pośredników handlu nieruchomościami (Phillips 2007, 2009; Smith 1979).

W Polsce proces gentryfikacji wsi pojawił się później niż na Zachodzie, co jest związane z opóźnieniem wejścia polskich miast w fazę intensywnego rozwoju/rozwodu (świat zachodni pod tym względem odnotowuje stabilizację) (zob. Czarnecki 2018). Wydaje się, że zajęto się nią ze względu na to, że pojęcia urbanizacji wsi, suburbanizacji i kontrurbanizacji przestały być wystarczające do opisu przemian osadniczych w społecznościach wiejskich wynikających z napływu ludności o jasno zdefiniowanym profilu klasowym czy społeczno-zawodowym. Nie bez znaczenia pozostaje także zdobywający coraz większą popularność konsumpcjonistyczny styl życia, który był czynnikiem wyraźnie wzmacniającym tendencje do wyprowadzki z miasta. W Polsce analizowano samo zjawisko, odżegnując się od pojęcia „gentryfikacja”. Ruta Śpiewak (2016), posługując się tym pojęciem, wskazuje za Martinem Phillipsem (2009), że najbliższy pojęciu gentryfikacji wsi jest termin kontrurbanizacji, choć są one względem siebie zależne – „gentryfikacja jest pojęciem szerszym, podczas gdy kontrurbanizacja stanowi koncepcję podporządkowaną gentryfikacji” (Śpiewak 2016, s. 130). Katarzyna Kajdanek mówi o „rozszerzaniu miejskości”

(Kajdanek 2012). Marcin Wójcik podaje w wątpliwość zasadność stosowania pojęcia gentryfikacji wsi, ponieważ jego zdaniem rodzi to „pytania o jego związek [uszlachetniania wsi – D.Z.-G.] z restytucją grupy społecznej oraz materialnych podstaw jej istnienia (zwłaszcza kontekstu dworu polskiego), a także niezliczonej liczby przejawów funkcjonowania takiej kultury” (Wójcik 2013, s. 7). Ta troska nie wydaje się zasadna, gdyż dość często używa się pojęcia „urbanizacja wsi” i nikt nie oczekuje asfaltowych ulic, metra i tym podobnych atrybutów miejskości⁴, natomiast nowa klasa średnia, zamieszkując na wsi, często odwołuje w swoim stylu życia do szlacheckich atrybutów (np. dom typu dworek polski). Warto też zwrócić uwagę, że „gentryfikacja wsi jest procesem w większym stopniu odnoszącym się do kwestii struktury społecznej i jej zmian na obszarach wiejskich [...], dlatego też nie może być używana zamiennie z terminem suburbanizacji, który dotyczy nieco innych procesów społecznych i obejmuje nieco inne obszary” (Śpiewak 2016, s. 130). Przemysław Sadura, Katarzyna Murawska i Zofia Włodarczyk (2017) zachodzące przemiany społeczne na obszarach wiejskich określają mianem „kolonizacji wsi”, co z kolei odsyła do jeszcze innych skojarzeń.

Problematyka gentryfikacji wsi została „przeniesiona” z miasta i przy jej analizie kierowano się doświadczeniami gentryfikacji odbywającej się w środowisku miejskim. Spowodowało to wiele wątpliwości definicyjnych i terminologicznych. Ruth Glass definiowała gentryfikację jako

złożony proces obejmujący fizyczną poprawę bądź odnowę zasobów mieszkaniowych danej dzielnicy, zmiany ich statusu własnościowego, wzrost cen nieruchomości i związane z tym wszystkim zmiany w składzie społecznym ludności wskutek wypierania bądź zastępowania mieszkańców należących do klasy robotniczej przez nową klasę średnią (Glass 1964, za: Grzeszczak 2010, s. 9).

Kluczowym, powielanym w późniejszych pracach, elementem przywołanej definicji było „wypieranie i zastępowanie” dotychczasowych mieszkańców przez przedstawicieli klasy średniej/wyższej. Na gruncie badań wiejskich ta cecha nie jest traktowana jako katgoryczny element procesu, choć w literaturze pojawiają się badania, które mówią o wypieraniu i zastępowaniu mieszkańców wsi. Przykładowo Mark Scott i Menelaos Gkartzios (2012) twierdzą, że gentryfikacja, jako jedna z konsekwencji wykluczenia finansowego, polega na stopniowym wypieraniu z niektórych obszarów (zwłaszcza podmiejskich) osób o niskich dochodach i w trudnej sytuacji finansowej przez napływ mieszkańców o większym potencjale finansowym. Jednak większość badaczy zajmujących się gentryfikacją wsi mówi raczej

⁴ Warto nadmienić, że Glass, wprowadzając to pojęcie, nadała mu sens ironiczny.

o „wypieraniu” tradycyjnej podstawy gospodarki wiejskiej – rolnictwa, głównie poprzez kurczenie się grupy rolników (zob. Yang i in. 2018; Śpiewak 2016; Hałamska 2013). Podkreśla się tutaj możliwość „kohabitacji” starych i nowych mieszkańców na zgentryfikowanych terenach. W Polsce wynika to z silnego przywiązania społeczeństwa, a więc także wiejskich autochtonów, do miejsca zamieszkania (Sztabiński, Sztabiński 1997). Jacek Wasilewski (1986) tłumaczy to mentalnością chłopską, z której wynika poczucie przywiązania do ziemi, znajomego otoczenia.

Wiejscy gentryficy, tak w Polsce, jak w innych krajach, są grupą dość zróżnicowaną. Przykładowo trudno jednoznacznie określić strukturę ich wieku, ponieważ są to zarówno młodzi ludzie, którzy chcą zmienić środowisko, jak i ludzie w średnim wieku oraz osoby starsze, które wracają na wieś z powodów sentymentalnych. Jednak badania prowadzone przez rodzimych badaczy pokazują, że w Polsce gentryficy to w przeważającej większości młode rodziny z dziećmi (Śpiewak 2016; Kajdanek 2011, 2012). Charakterystyki aktorów procesu wiejskiej gentryfikacji zwracają uwagę na reprezentowanie przez nich tradycyjnego, patriarchalnego modelu rodziny, w którym mieszkanie z dala od dużego miasta pozwala na uzyskanie odpowiedniej prywatnej i publicznej przestrzeni sprzyjającej wychowaniu dzieci.

Jak pisze Śpiewak (2016), gentryfikacja jako proces mający przede wszystkim konsekwencje dotyczące kształtu struktury społecznej może być rozpatrywana z dwóch perspektyw: ilościowej i jakościowej. Pierwsza wydaje się mieć cechy wspólne ze wspomnianą już teorią produkcji, odnosi się do wzrostu liczby osób z wyższym wykształceniem, ze stosunkowo wysokimi dochodami osób przenoszących się na wieś. Ich masowe pojawienie się na obszarach wiejskich wpływa na przemiany struktury demograficznej i społecznej, na lokalny rynek nieruchomości, na wzrost ich cen. Druga perspektywa, jakościowa, kładzie nacisk na postępujące przemiany wewnątrz lokalnej społeczności przejawiające się wzmacnianiem lokalnego kapitału społecznego, a także kulturalnego.

3. Specyfika gentryfikacja wsi w Polsce (studium przypadku)⁵

Badanie procesu gentryfikacji wymaga prowadzenia obserwacji w długim okresie, gdyż dopiero wtedy można należycie uchwycić dokonujące się zmiany

⁵ Analizie poddano dane statystyczne z Banku Danych Lokalnych GUS, takie jak: liczba ludności w gminie w latach 1995–2014, ogólne saldo migracji w gminie, powiecie, województwie i kraju w latach 2004–2014, gminne migracje wewnętrzne i zewnętrzne w latach 2004–2014, liczba ludności w sołectwach w gminie w latach 1988–2011, poziom wykształcenia ludności w latach 1988–2011, sposoby użytkowania ziemi w latach 2012–2014, procentowy udział poszczególnych sekcji PKD 2007 w latach 2009–2015, udział sekcji A (rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo) w podmiotach gospodarki narodowej wpisanych do rejestru REGON według sekcji PKD 2004 i PKD 2007, liczba indywidualnych gospodarstw rolnych w latach

społeczno-gospodarcze i przestrzenne. Wzorując się na empirycznych studiach badaczek kanadyjskich Laurie Guimond i Myriam Simard (2010), zwracających uwagę na zmiany zarówno ilościowe, jak i jakościowe, wywołane opisywanym procesem, analizowano przemiany gminy Prażmów, która pozostając pod silnym oddziaływaniem metropolitalnym, podlega szybkim przeobrażeniom. Te przemiany, opisywane zwyczajowo w polskiej literaturze jako proces suburbanizacji, w przekonaniu autorki składają się na proces-zjawisko gentryfikacji wsi. Szczegółowa analiza tego procesu ukazuje jego cechy typowe, opisywane w pracach wyżej cytowanych badaczy, ale też pozwala odkryć specyficzne, do tej pory nieopisywane. Poniżej zaprezentowane zostaną wybrane wyniki dokonanych analiz, ze szczególnym uwzględnieniem tych dotyczących:

- zmian ludnościowych, dynamiki napływu ludności w czasie i przestrzeni, jej przestrzennego pochodzenia, zmian struktury demograficznej i społeczno-zawodowej;
- zmian gospodarki lokalnej, w tym przede wszystkim zmniejszenia się roli rolnictwa i powstawania nowych podmiotów gospodarczych, zwłaszcza pojawianie się nowego typu usług, wynikających z usytuowania gminy i nowej struktury społecznej mieszkańców;
- zmian przestrzennych, w tym przestrzennej koncentracji gentryficerów;
- zmian psychospołecznych, w tym tworzenia (się) nowej tożsamości społecznej gentryfikowanego obszaru.

Gmina Prażmów znajduje się na południe od Warszawy, od której oddziela ją miejsko-wiejska gmina Piaseczno. Odległość od stolicy wynosi około 40 kilometrów. Według klasyfikacji obszarów metropolitalnych (Smętkowski, Jałowiecki, Gorzelak 2009) gmina Prażmów znajduje się w grupie gmin, które, nie znajdując się w bezpośrednim sąsiedztwie ośrodka metropolitalnego, pozostają pod jego wyraźnym wpływem. Jest to gmina wiejska, w której funkcje rolnicze stopniowo tracą na znaczeniu. Od prawie 30 lat gmina dynamicznie się zmienia. Należy do gmin wysoko rozwiniętych. Ten typ gmin ma także specyficzną strukturę społeczną, gdzie znaczny udział – sięgający 1/3 populacji – mają przedstawiciele klasy

1996–2011. Pozyskano dane z Gminnej Ewidencji Ludności o liczbie migrantów do gminy Prażmów w latach 2005, 2010 i 2015. Prześlędzono raporty Państwowej Komisji Wyborczej z wyborów samorządowych z 2010 i 2014 r., a także gminne dokumenty takie jak *Strategia rozwoju Gminy Prażmów*, *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania gminy Prażmów z 2014 r.* oraz miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. Wykorzystano także źródła wywołane – informacje pozyskane dzięki wywiadom z czterema typami lokalnych aktorów, mianowicie: z osobami, które zamieszkały w Prażmowie od 5 do 15 lat temu – 26 wywiadów, z osobami urodzonymi w Prażmowie, znającymi różne aspekty rozwoju poszczególnych społeczności – 16, z sołtysami z gminy Prażmów – 21 oraz z lokalnymi decydentami – 5 swobodnych wywiadów.

średniej⁶. Ważnym elementem uzupełniającym nowy kształt struktury społecznej są liczni pracownicy usług oraz robotnicy. W tym typie gmin wskaźnik wykształcenia jest wyższy niż w gminach „głównie rolniczych”: 2/5 populacji posiada wykształcenie co najmniej średnie.

3.1. Zmiany ludnościowe

Punktem wyjścia dla analiz dotyczących gentryfikacji jest utrzymujący się od 20 lat wyraźny wzrost (o ponad 50%) liczby mieszkańców. W 1995 r. liczba mieszkańców gminy wynosiła 6787 osób, w 2015 r. – już 10 470. Przyrost liczby ludności w tym okresie to przede wszystkim rezultat dodatniego salda migracji, które było wyższe niż w całym powiecie piaseczyńskim i województwie mazowieckim. Większość ludności napływowej meldującej się w gminie Prażmów stanowili mieszkańcy miast; ich liczba w latach 2004–2014 wynosiła średnio rocznie ponad 200 osób, co stanowiło prawie dwie trzecie ogółu. Pozostali to osoby przeprowadzające się ze wsi na teren gminy. Napływający pochodzili przede wszystkim z województwa mazowieckiego; mieszkańcy stolicy – jak pokazują szacunki z lat 2010 i 2015 – stanowili między 30% a 40% przybyszów. Odległość między miejscem emigracji i imigracji była więc stosunkowo niewielka. W tego typu migracjach (na niewielkie dystanse) znaczenie czynników ekonomicznych, przez lata traktowanych jako najważniejsze motywy zmiany miejsca zamieszkania, jest marginalne (por. Loibl 2004). Badania pokazują, że współczesne migracje na (podmiejską) wieś motywowane są najczęściej dostosowaniem miejsca zamieszkania do rosnących potrzeb w zakresie warunków i jakości życia oraz są wywoływane przez zmiany rodzinne wynikające z cyklu życia migrantów (zob. Mantey 2013; Kajdanek 2011). Potwierdzają to badania w Prażmowie: ankietowani mieszkańcy napływowi jako główne motywy zamieszkania na wsi oraz wyboru Prażmowa jako miejsca osiedlenia się wskazywali najczęściej: zmianę sytuacji rodzinnej, potrzebę ciszy i spokoju oraz chęć posiadania własnego domu.

Taki charakter motywacji migracyjnych to cecha wspólna procesów suburbanizacji i gentryfikacji wsi. Ta ostatnia określana jest także jako ucieczka klasy średniej z obszarów podmiejskich/zewnętrznych, dotyczy również obszarów sięgających dalej niż klasyczne suburbia (zob. Zwęglińska 2017). Podobieństwo motywacji w tych dwóch procesach jest jednak pozorne: Śpiewak (2016) argumentuje, że podstawową różnicą jest odrzucenie przez gentryficerów wartości i stylu życia typowych dla mieszkańców suburbiów. Wiejscy gentryficerzy, kojarząc wieś z naturą

⁶ Do niej zaliczeni są przedstawiciele czterech grup społeczno-zawodowych: przedstawiciele władz publicznych, wyżsi urzędnicy i kierownicy; specjaliści; technicy i inny średni personel; pracownicy biurowi.

i produktami naturalnymi, poszukują miejsc będących wsią bliską ich wyobrażeniom – wsią idylliczną – co w badaniach w gminie Prażmów ujawnia się jako „potrzeba ciszy i spokoju”. Na uwagę zasługuje także motyw „potrzeba posiadania własnego domu”. Dorota Mantey (2011), badająca sąsiadującą z Prażmowem gminę Piaseczno (której obszary wiejskie są klasycznymi suburbiami, a samo miasto ma charakter podwarszawskiego miasta-sypialni), stwierdza, że ucieczka na wieś to swego rodzaju manifestacja statusu społecznego. W znacznej większości ludność napływowa do gminy Prażmów to „osoby, którym się powiodło (udało)”, odniosły sukces w życiu zawodowym i rodzinnym. Analiza wypowiedzi respondentów skłania do odrzucenia poprawy sytuacji ekonomicznej jako podstawowego motywu migrantów. Należy raczej przypuszczać, że samo posiadanie „domku z ogródkiem” (na podmiejskiej wsi), wzorem amerykańskiej klasy średniej, jest atrybutem prestiżu (zob. Wallis 1987; Turowski 1979) – jednym z elementów konstytutywnych dla klasy średniej.

W odrożnieniu od suburbanizacji cechą destynktywną opisywanych tu migracji (i gentryfikacji, będącej ich skutkiem) są szczególne charakterystyki migrantów: poziom wykształcenia oraz wykonywane zawody. Aktorami gentryfikacji są – z definicji – przede wszystkim przedstawiciele nowej klasy średniej: młodzi, wykształceni profesjonalści, choć nie zawsze są to przybysze z miasta. Napływ do Prażmowa dokonuje się przede wszystkim z mazowieckiego, z miast i wsi tego województwa. Nie jest to tylko napływ mieszkańców metropolii. Przykładowo w pierwszych sześciu miesiącach⁷ w 2000 r. przybyło z Warszawy 28 osób, w 2005 – 41, a w 2015 43 osoby, co stanowiło odpowiednio między 30% a 40% imigrantów w danym roku. Gros nowych mieszkańców stanowiły osoby przenoszące się z innych podwarszawskich miast. W pierwszej połowie 2000 r. były to 24 osoby, w latach 2005 i 2015 odpowiednio 28 i 36 osób. W badanych latach stanowili oni około jedną trzecią wszystkich migrujących do gminy. Migracje do gminy Prażmów są specyficzne, ponieważ – po pierwsze – gentryfierami są osoby z Piaseczna i innych podwarszawskich miejscowości, dla których było to tylko przejściowe miejsce zamieszkania przy pracy w Warszawie. Po drugie wydaje się, że wiele tu wyjaśnia fenomen tzw. słoików – przedstawicieli nowej klasy średniej, często o wiejskim rodowodzie, pracujących, a często także mieszkających bez formalności meldunkowych w stolicy – którzy dopiero w momencie założenia rodziny poszukują stabilizacji.

⁷ Dane pozyskano z Urzędu Gminy Prażmów. Należy przy tym zaznaczyć, że badanie ewidencji ludności na podstawie kart ewidencyjnych napotyka przeszkody w postaci ustawy o ochronie danych osobowych. Dlatego wgląd do ewidencji może mieć tylko upoważniony pracownik – co wymaga zgody urzędu gminy i wniesienia dość wysokich opłat, ustalonych przez Rozporządzenie Rady Ministrów. Dlatego zdecydowano się na analizę ograniczonej liczby kart ewidencyjnych (dla pierwszych 6 miesięcy każdego roku).

Analizę procesu trudno uzasadnić poprawą wykształcenia z powodu braku danych z Narodowego Spisu Powszechnego (NSP) z 2011 r. Według danych NSP z lat 1988 i 2002 liczba osób z wyższym wykształceniem wzrosła w gminie Prażmów niemal dziewięciokrotnie (o 8,8%). O wyższym wzroście poziomu wykształcenia ludności wnioskować można na podstawie szacunków opartych na badaniach reprezentatywnych. Jak wynika z estymacji wynikającej z badań *Diagnoza społeczna 2013* (Czapiński, Panek 2014), udział ludności z wyższym wykształceniem na obszarach tego typu wynosił 13% (por. Halamska, Hoffman, Stanny 2017). Wydaje się przy tym, że w gminie Prażmów ten wzrost był jeszcze wyższy, o czym świadczy struktura badanych w tym *case study*. Tu już istniejące wysokie udziały dobrze wykształconych wzmocnione zostały bardzo dobrze wykształconymi gentryfierami (tabela 1).

Tabela 1. Struktura wykształcenia gentryfierów i autochtonów w Prażmowie na tle ludności wiejskiej na obszarach wielofunkcyjnych zurbanizowanych⁸

Table 1. Educational level of gentrifiers and the earlier inhabitants in Prażmów municipality compared to the level of education of the population in rural urbanised areas

Wykształcenie	Gentryfierzy N = 30	Autochtoni N = 33	DS 2013: obszary wiejskie wielofunkcyjne zurbanizowane
Wyższe razem	76,70%	30,30%	13%
Średnie	16,70%	48,50%	28%
Zawodowe	6,60%	21,20%	33%
Podstawowe	0,00%	0,00%	25%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań własnych i *Diagnozy Społecznej 2013* (Czapiński, Panek 2014).
Source: Own study and own study on the basis of *Diagnoza Społeczna 2013* (Czapiński, Panek 2014).

Z poziomem wykształcenia łączy się struktura społeczno-zawodowa. Jeśli przyjąć za Halamską (2016), że do współczesnej, zróżnicowanej klasy średniej zaliczyć można pierwsze cztery grupy społeczno-zawodowe (tabela 2), to jej udział w badanej grupie mieszkańców napływowych wynosi 75%, podczas gdy w grupie autochtonów jest on wyraźnie niższy (39%), choć mimo to odbiega on od poziomu obserwowanego na wielofunkcyjnych zurbanizowanych obszarach wiejskich w Polsce.

⁸ Jak już wskazano, w sumie przeprowadzono 26 wywiadów z osobami, które mieszkały w Prażmowie od 5 do 15 lat, 16 wywiadów z osobami urodzonymi w Prażmowie oraz 21 wywiadów z sołtysami z gminy Prażmów. W wyróżnionych grupach badani sołtysi przydzieleni są odpowiednio albo do grupy autochtonów, albo do grupy gentryfierów, co powoduje, że N tych grup się zmienia.

Tabela 2. Struktura społeczno-zawodowa gentryfierów i autochtonów w Prażmowie na tle ludności wiejskiej na obszarach wielofunkcyjnych zurbanizowanych**Table 2.** Socio-occupational structure of gentrifiers and the earlier inhabitants in Prażmów municipality compared to the socio-occupational structure in rural urbanised areas

Grupa społeczno-zawodowa	Gentryfierzy N = 30	Autochtoni N = 33	DS 2013: obszary wiejskie wielofunkcyjne zurbanizowane
Przedstawiciele władz publicznych, wyżsi urzędnicy i kierownicy	13,3%	3,0%	4%
Specjaliści	23,3%	12,1%	13%
Technicy i inny średni personel	16,7%	6,1%	7%
Pracownicy biurowi	26,7%	18,2%	7%
Pracownicy usług osobistych i sprzedawcy	16,7%	24,2%	14%
Rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy	0,0%	21,2%	13%
Robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy	3,3%	9,1%	22%
Operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń	0,0%	6,1%	11%
Pracownicy przy pracach prostych	0,0%	0,0%	8%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań własnych i *Diagnozy Społecznej 2013* (Czapiński, Panek 2014).
 Source: Own study and own study on the basis of *Diagnoza Społeczna 2013* (Czapiński, Panek 2014).

Dalsze różnice ukazuje także analiza cech instytucji będących głównym miejscem pracy. Większość ankietowanych mieszkańców pracuje w firmach prywatnych, dotyczy to mieszkańców zarówno autochtonicznych, jak i napływowych. Jest jednak dość znaczące, że nikt z nowych mieszkańców gminy nie pracuje w instytucji państwowej. Wyraźną różnicą między tymi dwiema grupami respondentów widać przy analizie miejsca pracy: autochtoni pracują przede wszystkim na wsi, w gminie Prażmów lub na wsi poza jej obszarem. Mieszkańcy napływowi są bardziej mobilni niż autochtoni, prawie wszyscy pracują w mieście, a większość z nich w Warszawie.

Aktorzy gentryfikacji, poza tym, że są ludźmi znacznie lepiej wykształconymi, zajmującymi stanowiska w wyższych partiach społecznej stratyfikacji oraz pracujący w mieście, przede wszystkim w Warszawie, to głównie osoby młode. Średnia wieku respondentów to 41 lat. Ich gospodarstwa domowe przeciętnie liczą nieco ponad trzy osoby. Na jedną rodzinę przypada średnio jedno dziecko w wieku od 2 do 19 lat. W próbie rodzin napływowych zaobserwowano tylko trzy rodziny, które można określić jako wielopokoleniowe – w domu poza rodzicami i dziećmi mieszkają rodzice lub dziadkowie rodziców. Autochtoni są gorzej wykształceni, zajmują przede

wszystkim miejsca w niższych partiach struktury społeczno-zawodowej, pracują przede wszystkim na wsi, są nieco starsi, a ich średnia wieku to 45 lat. Jeśli chodzi o wielkość gospodarstw domowych, to przeciętna liczba osób w nich wynosi nieco ponad cztery. Ich rodziny były częściej wielopokoleniowe.

3.2. Zmiany lokalnej gospodarki

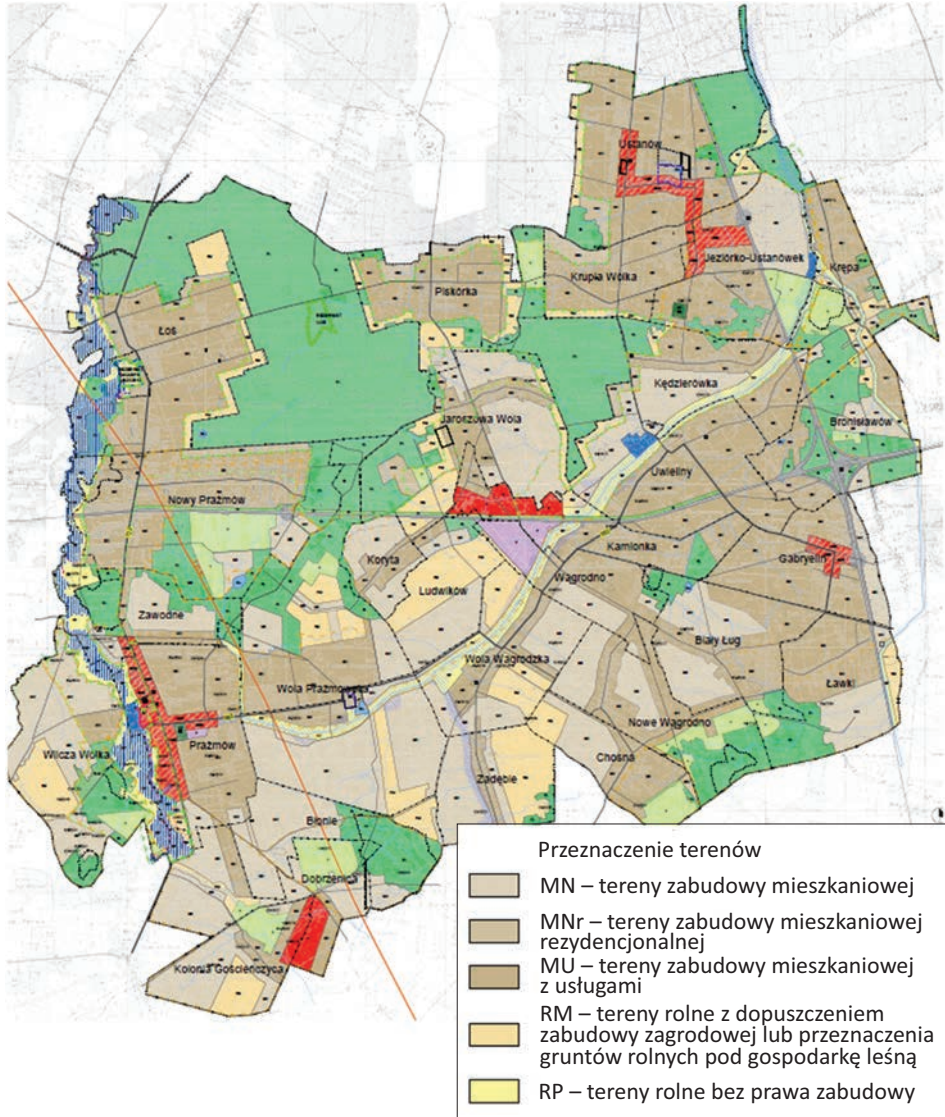
Charakteryzując wiejską gospodarkę, zaczyna się od określenia w niej miejsca rolnictwa, jej agrarności. Jednym z trafnych jej czynników jest związek (dochodów) gospodarstw domowych i gminnego budżetu z gospodarstwami rolnymi (Musiał 2007). Na obszarach wielofunkcyjnych zurbanizowanych z rolnictwa utrzymuje się ok. 6–7% gospodarstw domowych. Ale równie dobrym wskaźnikiem ogólnej charakterystyki gospodarki jest struktura budżetu gminy. Wpływy z podatku rolnego w budżecie gminy Prażmów mają coraz mniejsze znaczenie – jeszcze w 2009 r. wynosiły one 3,9% dochodów własnych, w 2015 r. – już 1,4%⁹. W czasie gdy zmniejszeniu uległ udział wpływów z podatku rolnego, znacząco zwiększały się dochody z podatku dochodowego od osób fizycznych. Wysokość wpływów z podatku rolnego w latach 2009–2015 zmniejszyła się o ponad 34%, natomiast ich wysokość z podatku PIT wzrosła o niemal 42%. Warto zwrócić uwagę także na całkowitą sumę dochodów własnych gminy Prażmów – w latach 2009–2015 zwiększyły się o 35,7%.

Innym wskaźnikiem dokonujących się zmian jest marginalizacja terenów *stricte* rolnych. Na mapie (rysunek 2) zostały one zaznaczone kolorem jasno- i ciemno-żółtym. Pierwszy kolor oznacza grunty rolne bez prawa zabudowy – te w gminie zlokalizowane są wyłącznie wzdłuż rzeki Jeziorki, na terenach zalewowych. Kolorem ciemnożółtym zaznaczono tereny rolne dopuszczające zabudowę zagrodową – znajdują się ona głównie w centralnej części gminy, na południu zajmują parcele o większej powierzchni, natomiast na północy są one zdecydowanie mniejsze.

Dynamicznie postępującą dezagraryzację obrazuje także zmniejszanie się udziału sekcji rolnictwa, leśnictwa, łowiectwa i rybactwa (sekcja A w klasyfikacji PKD 2007) w lokalnej gospodarce. W 1995 r. 8% wszystkich podmiotów gospodarczych działających na terenie gminy stanowiły podmioty zajmujące się rolnictwem. Ostatnie dostępne dane, z 2015 r., pokazują, że podmioty rolnicze stanowią 0,6% wszystkich podmiotów działających w gminie. O nierolniczym rozwoju

⁹ Podstawą opodatkowania gruntów gospodarstw rolnych jest liczba hektarów przeliczeniowych, a dla pozostałych gruntów liczba hektarów wynikająca z ewidencji gruntów i budynków. Liczba hektarów przeliczeniowych jest wyznaczona na podstawie trzech kryteriów: zaliczenia gruntu do okręgu podatkowego, rodzaju użytków rolnych oraz klasy użytków rolnych. Ogólne wpływy z podatku rolnego stanowią tylko niewielki udział dochodów gmin.

Prażmowa świadczy także wzrost liczby podmiotów gospodarczych. W 1995 r. w gminie działało 240 podmiotów prywatnych i państwowych, natomiast w 2015 r. było ich już 1157. W ciągu 20 lat nastąpił ich prawie czterokrotny wzrost.

Rysunek 2. Mapa ewidencji gruntów w gminie Prażmów
Figure 2. Map of land registry in Prażmów municipality

Źródło: <http://www.bip.prazmow.pl/pls/prazmow/porta1?pageid=1274&ids=2> (dostęp: 5.02.2019).

Source: <http://www.bip.prazmow.pl/pls/prazmow/porta1?pageid=1274&ids=2> (accessed: 5.02.2019).

W literaturze wskazuje się, że rozlewanie się miasta warunkowane dynamicznym napływem ludności na tereny podmiejskich wsi silnie oddziałuje na możliwość rozwoju innych funkcji i pojawienie się tam podmiotów gospodarczych o niewiejskim charakterze (por. Rosner, Stanny 2016). W Prażmowie powstające usługi wiążą się z obsługą nowych mieszkańców w miejscu zamieszkania. Do takich należą: liczne stadniny, prywatna szkoła, kilka prywatnych przedszkoli i żłobków, zakłady kosmetyczne oraz rozwijająca się oferta zajęć dodatkowych dla dzieci i młodzieży (np. zajęcia garncarskie, kursy języków obcych). W latach 2009–2015 liczba podmiotów świadczących usługi edukacyjne wzrosła z 13 do 50; dwukrotnie zwiększyła się podmiotów prowadzących działalność związaną z kulturą, rozrywką i rekreacją. Niższy wzrost odnotowano w przypadku innych usług (o około 10%).

Prażmów – według typologii rozwoju obszarów wiejskich – plasuje się grupie gmin zurbanizowanych o zredukowanej funkcji rolniczej, które „są dobrze skomunikowane, a ich gospodarka jest silnie zdegradowana. Funkcja rolnicza jest słaba, rozwijają się natomiast funkcje pozarolnicze [...]” (Rosner, Stanny 2014, s. 232).

3.3. Zmiany przestrzenne

Przemiany nieagrocentrycznego świata wiejskiego prowadzą do dezagraryzacji przestrzeni wiejskiej i towarzyszącej jej restrukturyzacji (Podedworna 2010). W *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy* (Urząd Gminy Prażmów 2014, s. 37) czytamy, że

krajobraz gminy cechują: rozległe tereny otwarte, luźno skupiona zabudowa wsi (dawne ulicówki) lub kolonijna, zachowane układy pól i siedlisk w centralnej części gminy, różnorodna sieć drogowa oraz dość duża lesistość: w północnej części gminy – kompleks Lasów Chojnowskich, od zachodu – dolina rzeki Jezioroki (wchodzi w skład Chojnowskiego Parku Krajobrazowego). Krajobraz kulturowy wsi, szczególnie w północnej części gminy, został częściowo zaburzony poprzez intensywną zabudowę typu podmiejskiego.

W ostatnich latach, w związku z bardzo intensywnym rozwojem funkcji mieszkaniowej, nastąpiło dalsze zaburzenie czytelnego niegdyś układu przestrzennego miejscowości. Pierwotnie zabudowa lokalizowana była wzdłuż dróg, po ich obu stronach. Należała ona do typu siedlisk rozbudowywanych wzdłuż osi komunikacyjnych – początkowo wzdłuż głównej drogi, później wzdłuż dróg polnych. Obecnie nowa zabudowa, oprócz dogęszczenia już istniejącej, powstaje gniazdowo, zajmując przy tym znaczny obszar, szczególnie w północnej części gminy. Tam nowi mieszkańcy z reguły osiedlają się „wśród swoich”, tworząc nowe osiedla ludności napływowej; na południu gminy nowi przybysze częściej osiedlają się w środku wsi.

W *Studium...* wskazano, że nowa różnorodna zabudowa i intensywne procesy urbanizacji zachwiały tradycyjne układy ruralistyczne poszczególnych wsi do tego stopnia, że trudno obecnie zidentyfikować pierwotny charakterystyczny układ urbanistyczny. Analogiczne przemiany przestrzenne przedmieść były już przedmiotem analiz – przykładowo Alina Żróbek-Róžańska i Elżbieta Zysk, badające podolsztyńskie gminy wiejskie, stwierdziły, że

nowe domy prezentują estetykę w stylu miejskim, duże ogrody otaczające domy rozrzutnie „marnotrawią” przestrzeń i agresywnie wcinają się w środowisko naturalne – zamiast pól w krajobrazie dominują obce gatunki krzewów i betonowy bruk, a dojeżdżający do pracy generują natężony ruch drogowy i zanieczyszczenia powietrza (2015, s. 134).

Skutkiem znacznego napływu ludności jest duży ruch budowlany w gminie, co dokumentuje liczba wydawanych pozwoleń na budowę. W cytowanym już *Studium...* przywołane są dane dotyczące dynamiki ruchu budowlanego w gminie. W latach 2010–2013 wydano 700 pozwoleń na budowę, w poprzednich latach, czyli 2008–2009, wydawano po 300. Tendencje wzrostu liczby ludności i tym samym wzrostu liczby mieszkań i budynków w przestrzeni gminy podkreślono także w *Gminnym Programie Rewitalizacji dla Gminy Prażmów na lata 2015–2023* (Urząd Gminy Prażmów 2015). Z danych zawartych w dokumencie wynika, że w latach 2011–2014 najczęściej nowych lokali mieszkaniowych powstało w miejscowościach położonych w północnej części gminy, a więc tam, gdzie odległość do miasta (do Warszawy i do Piaseczna) jest relatywnie mniejsza. Na popularność północnej części gminy jako miejsca zamieszkania wskazuje także znaczny odsetek wniosków o zmianę przeznaczenia na cele budowlane gruntów rolnych i leśnych składanych przez właścicieli działek (*Gminny Program...*).

Problem zmian przestrzennych jest w zasadzie ciągle przedmiotem obrad Rady Gminy. Z protokołów z jej posiedzeń od 2006 r., tj. w okresie trzech kadencji, wynika, że liczba uchwał traktujących o planowaniu przestrzennym w badanym okresie zwiększyła się ponad trzykrotnie (tabela 3). Znaczna ich część dotyczyła przystąpienia do sporządzenia miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla całych wsi lub ich części, przyjęcia gotowych planów lub zmian tych już istniejących. Te ostatnie z reguły dotyczyły zmian przeznaczenia terenów pod zabudowę mieszkaniową i mieszkaniowo-usługową. Szczególnie często podejmowane uchwały dotyczyły sołectw położonych w północnej części gminy, co może być wyrazem natężonego ruchu budowlanego, który tam występuje.

Znaczny napływ ludności wymusił przekształcenie się charakteru gminy z rolniczego na siedliskowy. Zanikają gospodarstwa rolne i pola uprawne, w ich miejsce powstają osiedla i nowe, nierolnicze usługi (zob. Bradecki, Twardoch 2017).

W gminie dominować zaczęły funkcje mieszkaniowa, komunikacyjna i szeroko rozumiana usługowa, które zdaniem Jana Falkowskiego (2009) są typowe dla wsi strefy podmiejskiej. Gentryfikacja gminy postępuje i jest to proces żywiolowy. Sprzyjają mu autochtoni, chętnie odchodzący od rolnictwa, o czym świadczy częstość uruchamianej procedury odrolnienia ziemi. Rola władz lokalnych w kształtowaniu i kontrolowaniu procesu była i jest znikoma. Obecnie polega na dostosowaniu się do nowej sytuacji i odpowiadaniu na narastające potrzeby ludności.

Tabela 3. Zestawienie uchwał Rady Gminy Prażmów podejmowanych w kadencjach 2006–2010, 2010–2014 oraz 2014–2018

Table 3. List of resolutions of the Prażmów Municipal Council adopted in the 2006–2010, 2010–2014 and 2014–2018 terms

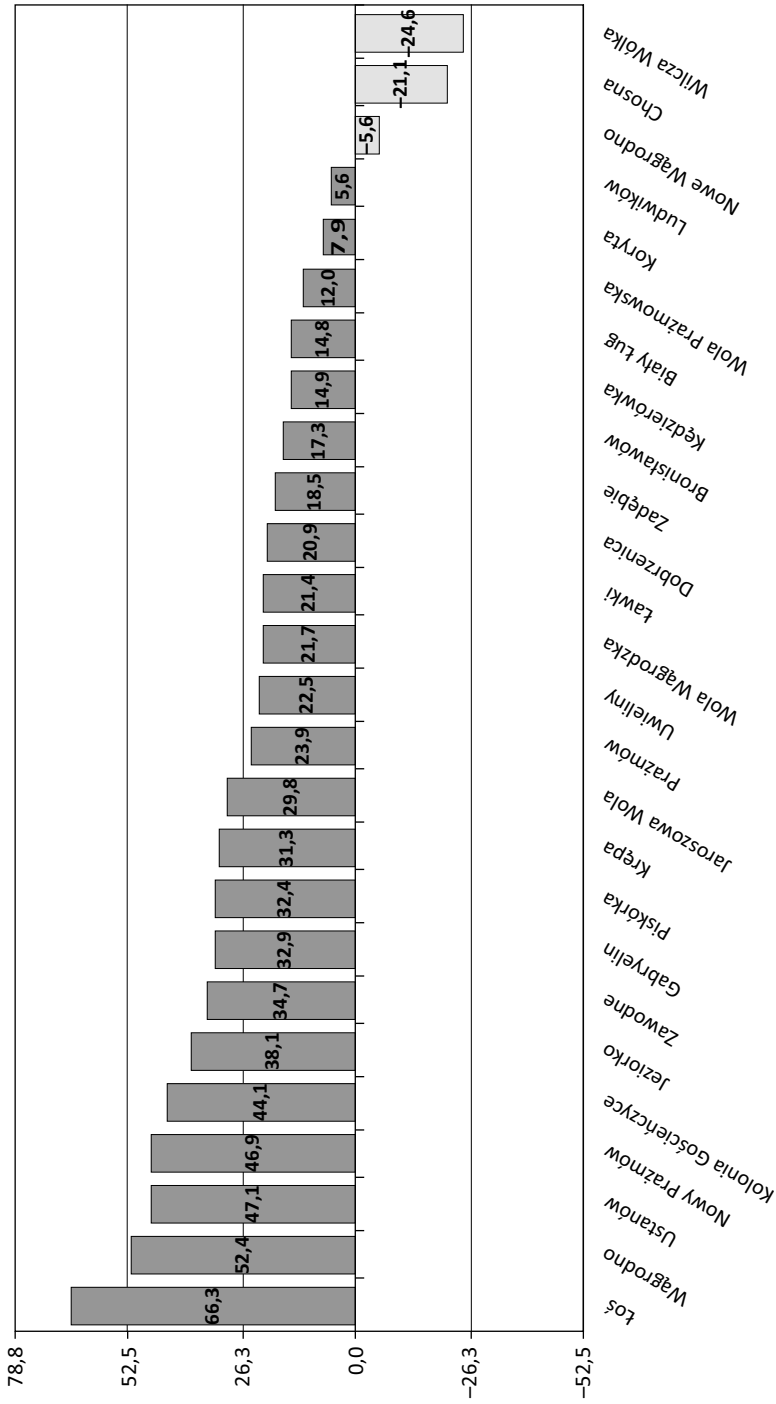
	Kadencja 2006–2010	Kadencja 2010–2014	Kadencja 2014–2018
Liczba sesji Rady Gminy	32	52	37
Liczba podjętych uchwał	273	419	366
Liczba uchwał dot. planowania przestrzennego	28	48	100
Liczba uchwał dot. planowania przestrzennego odnoszących się do sołectw w północnej części gminy (% wszystkich uchwał dot. planowania przestrzennego)	25 (89,3%)	32 (66,7%)	64 (64,0%)
Liczba uchwał dot. planowania przestrzennego odnoszących się do sołectw w południowej części gminy (% wszystkich uchwał dot. planowania przestrzennego)	3 (10,7%)	16 (33,3%)	36 (36,0%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie uchwał Rady Gminy Prażmów.

Source: Own study on the basis of resolutions of the Prażmów Municipal Council.

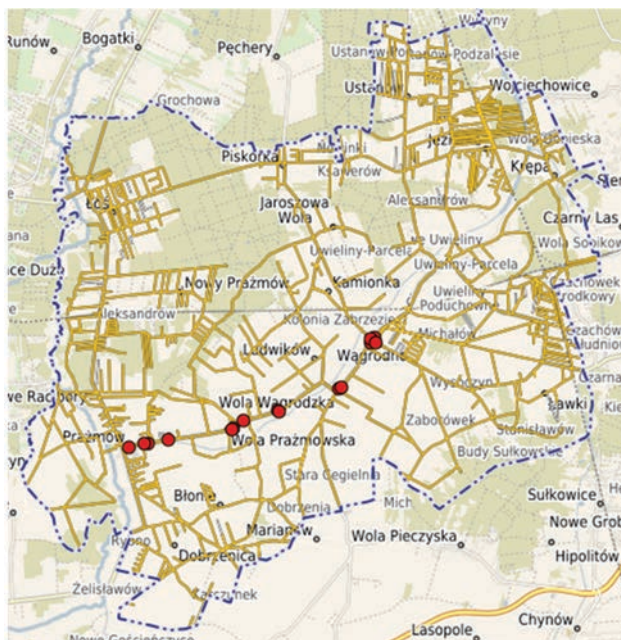
Zmiany nie zachodzą równomiernie na całym terytorium gminy. Dane NSP pokazują, że największy przyrost liczby ludności w latach 1988–2011 nastąpił w sołectwie Łoś, ale są też wioski (Chosna, Wilcza Wólka), które straciły w tym okresie czwartą część mieszkańców.

Ta dynamika decyduje o stopniu przekształceń struktury osadniczej, co ilustruje niżej zamieszczona mapa (rysunek 4). Jeśli wziąć pod uwagę pięć pierwszych sołectw z rysunku 3, to w nich wszystkich doszło do wyraźnej zmiany struktury przestrzennej i wykształciła się tu wszędzie zabudowa skupiona typu osiedlowego. Są to wsie najsilniej się urbanizujące. Z kolei w sołectwach o niewielkim wzroście liczby ludności albo jej spadku dawna struktura zabudowy nie została odkształcona. Budynki dalej lokowane są wzdłuż szlaków komunikacyjnych.

Rysunek 3. Dynamika zmian ludności w sołectwach gminy Prażmów w latach 1988–2011
Figure 3. Dynamics of the population change in villages (sołectwa) between 1988 and 2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych (GUS 1988–2011).
 Source: Own study on the basis of the Bank Danych Lokalnych (GUS 1988–2011).

Rysunek 4. Gęstość szlaków komunikacyjnych w gminie Prąmów*
Figure 4. Density of transportation routes in Prąmów municipality

* Żółtym kolorem zaznaczone zostały ciągi komunikacyjne.

* Traffic routes have been marked in yellow.

Źródło: <http://www.bip.prazmow.pl/pls/prazmow/portal?pageid=1274&ids=2> (dostęp: 5.02.2019).

Source: <http://www.bip.prazmow.pl/pls/prazmow/portal?pageid=1274&ids=2> (accessed: 5.02.2019).

3.4. Zmiany kulturowe i psychospołeczne

Analizując procesy w aglomeracji łódzkiej, Wójcik (2013, s. 50) wskazywał, że „ze styku tego, co tradycyjne, miejscowe, wyłaniające się z dawnych, choć zmodernizowanych już struktur agrarnych oraz tego, co nowe, wytworzone z potrzeby życia na wsi, powstanie nowa wartość w życiu społecznym wsi i w jej krajobrazie kulturowym”. Obszary wiejskie podlegające procesowi gentryfikacji zwiększają liczbę ludności, zmienia się jej struktura wieku, zmienia się poziom i struktura wykształcenia ludności przez gwałtowny wzrost udziału zbiorowości z wyższym wykształceniem. Struktura zawodowa staje się coraz mniej typowa dla wsi, bardziej „miejska”. Te wszystkie zmiany muszą znajdować odbicie w społecznej świadomości, zarówno autochtonów, jak i gentryfierów, także w postrzeganiu samych siebie, w określaniu/konstruowaniu społecznej tożsamości. Prześledzę to na przykładzie

sołectwa Łoś, które w stosunkowo niewielkim czasie zwiększyło liczbę ludności o prawie 70%. W tej części artykułu, zmierzając do kompletności opisu przemian obszarów zgentryfikowanych, analizie zostaną poddane świadomościowe aspekty procesu, dokonana zostanie próba opisu kondycji nowych społeczności i istniejących w nich typach więzi, w tym przede wszystkim – więzi z zasiedlonym terytorium.

Łoś swój wiejski charakter zaczął tracić w latach 90. wraz z pojawieniem się pierwszych nowych mieszkańców. Stał się miejscowością z zabudową jednorodziną. Według sołtysa „Łoś się zmienia, ponieważ zmieniają go ludzie, którzy w nim mieszkają”. Znaczny przyrost liczby ludności wymusił na władzach gminy wsparcie i stymulowanie procesu urbanizacji wsi, co wyrażało się inwestycjami w infrastrukturę (zob. Smutek 2012). Proces gentryfikacji był samoistny. Zainicjowało go pojawienie się ludzi o wysokim statusie społecznym i materialnym – napływowymi mieszkańcami są między innymi politycy, dziennikarze, artyści. Łoska społeczność stała się swojego rodzaju hybrydą (mającą zarówno wiejskie, jak i miejskie korzenie) poszukującą własnej tożsamości.

Przeprowadzone badania – wywiady i obserwacje – w grupach mieszkańców autochtonicznych i napływowych pokazują, że to właśnie ci drudzy są stroną aktywną w kreowaniu przestrzeni społecznej, stając się inicjatorem wielu lokalnych przedsięwzięć. Nadając ton przemianom, uczestniczą we współtworzeniu nowej lokalnej tożsamości zbiorowej, którą za Barbarą Skargą definiuję jako „świadomość odmienności danej grupy, własnych szczególnych cech, odrębność wobec innych społecznych ugrupowań; takie poczucie tożsamości wzmacnia grupę, stanowi zasadę jej stabilizacji, sprzyja zatem wewnętrznej organizacji” (Skarga 1998, s. 6). Na tożsamość społeczną (zbiorową) wpływają między innymi obecność różnych grup na danej przestrzeni, ich wzajemne stosunki oraz zasoby, jakie mają te grupy do dyspozycji.

Jednym z takich wiejskich zasobów jest nazwa miejscowości – Łoś, która dla mieszkańców sołectwa nie jest już jedynie terminem określającym zwierzę, ale przede wszystkim nazwą nośną historycznie: dawną i ze szlacheckimi konotacjami. Łoś był wsią szlachecką zamieszkiwaną przez ród Łoskich, o której pierwsze wzmianki pochodzą z XV w. Pierwotna nazwa wsi brzmiała Losz, z czasem otrzymała współczesne brzmienie. Wykorzystując ją, opracowano herb/logo miejscowości przedstawiające łosia (istnieje również wariant przedstawiający łosia z podpisem „Księstwo Łoś”). Emblemat z łosiem przyklejany na samochodach, wkomponowany w tablice z numerami domów stał się elementem demonstrującym związek z danym terytorium i gwarantującym rozpoznawalność. Nowi mieszkańcy wplatają go w swoją tożsamość, co stanowi dla nich potwierdzenie własnej wyjątkowości, którego klasa średnia potrzebuje. Jak w jednym z wywiadów powiedział Tomasz

Steifer, członek założyciel Polskiego Towarzystwa Heraldycznego, „nasi pisarze i wieszczowie przyzwyczaili nas do tego, że jak ktoś miał herb, to był to szlachcic” (Gilewicz 2015). Herb dla gentryfierów to swego rodzaju znak towarowy – współdzielony z innymi członkami społeczności stał się osią kształtującej się identyfikacji lokalnej społeczności, przejawem tworzącej się wioskowej tożsamości (zob. Starosta 1995), elementem wizualnym tworzącym wizerunek sołectwa. Steifer wskazywał także, że posiadanie herbu to „w pewnym stopniu mentalna nobilitacja” – w przypadku gentryfierów wyjaśniająca wyraźnie akcentowane w wywiadach poczucie wyjątkowości i odrębności kulturowej względem autochtonów.

Nawiązywanie do elementów szlacheckich przejawia się także w budowie domów jednorodzinnych przypominających, a nawet naśladujących dawne polskie dworki. Andrzej Grzybowski (2016) zauważa analogiczne tendencje w całym kraju, które nasiliły się po 1989 r. wraz z odradzaniem się klasy średniej. Dom zbudowany w tak zwanym „typie dworkowym” jest więc kolejnym elementem podniesienia/umocnienia swojej pozycji społecznej. Herb i dom nawiązujący do architektury dworkowej są często realizacją marzenia o lepszym życiu – utożsamiają wiejską sielankę. Są nawiązaniem do wspomnianego już tradycyjnego, stereotypowego obrazu wiejskiego życia. Utożsamiają funkcjonujące w społeczeństwie mity nadwartościujące polską wieś, przedstawiające ją jako mitologiczną krainę spokoju i bezpieczeństwa (Perepeczko, Majewski 2004). Świadczy to o powstaniu związków emocjonalnych dających mieszkańcom napływowym poczucie swojskości, bycia u siebie (zob. Pawłowska 1996). Nowi mieszkańcy sołectwa są podobni do siebie pod względem cech społecznych i kulturowych, co dodatkowo wzmacnia poczucie bycia wśród swoich. Relatywnie niewielka liczba autochtonów w stosunku do dużej liczby podobnych do siebie mieszkańców napływowych zminimalizowała możliwość występowania konfliktów na linii napływowi – autochtoni.

W literaturze wskazuje się, że owo podobieństwo ludności zamieszkującej nowo powstałe domy/osiedla generuje homogeniczność społeczności pod względem cech demograficznych i społeczno-zawodowych, co z kolei mogłoby skutkować pojawieniem się tendencji izolacyjnych (Sagan 2004). Łoska rzeczywistość pokazuje, że do pewnego stopnia jest to prawda. Nowym trendem jest koncentracja wiejskiego życia społecznego w rękach mieszkańców napływowych. „Coraz więcej wiejskich stowarzyszeń zakłada napływowa klasa średnia (często alienując się i działając tylko we własnym interesie, pozwala mówić o swoistej kolonizacji)” (Sadura, Murawska, Włodarczyk 2017, s. 15). W Łosiu to właśnie nowi mieszkańcy zawiązali Stowarzyszenie Miłośników Łosia. Według statutu jego celem jest działanie na rzecz integracji i rozwoju lokalnego środowiska wiejskiego sołectwa Łoś. Cel ten realizowany jest poprzez między innymi organizację festynów i imprez promujących sołectwo i polską wieś, wspieranie działań i zadań prowadzących do integracji

środowiska wiejskiego i niewiejskiego w sołectwie Łoś, współdziałanie z innymi organizacjami pozarządowymi na rzecz wszechstronnego rozwoju środowiska wiejskiego, realizację przedsięwzięć kulturalnych (Stowarzyszenie Miłośników Łosia 2012). Jedną z ostatnio podjętych inicjatyw Stowarzyszenia – potwierdzających chęć rozwoju tego bezrolnego wiejskiego środowiska – jest wniosek złożony do władz gminy w sprawie zmiany przeznaczenia gruntów z funkcji rolnej na mieszkaniową z deklaracją pokrycia wszystkich koniecznych kosztów związanych z procesem odrolnienia. Od 2011 r. na terenie sołectwa organizowany jest rodzinny piknik „Łosiowisko” będący lokalnym wydarzeniem kulturalnym, które urosło do rangi międzygminnej. Od 2016 r. na działce, którą Łoś – jako sołectwo – otrzymał od gminy Prażmów, powstaje wiejski klub kultury. Ma on stanowić centrum lokalnego życia kulturalnego służące wszystkim mieszkańcom. Rada sołecka planuje stworzyć także izbę pamięci.

Znamienna jest wyjątkowa aktywność społeczna gentryficerów; w przeprowadzonych rozmowach wszyscy napływowi deklarowali zaangażowanie w działania na rzecz sołectwa. Częściej też niż autochtoni mówili o poczuciu odrębności i wyjątkowości sołectwa na mapie gminy. Ich aktywność społeczną potwierdzają dane obrazujące poziom przynależności do organizacji, stowarzyszeń, partii politycznych, komitetów, rad, grup religijnych. Tu relacja przynależności gentryficerów i autochtonów ma się jak 10 : 1 (gentryficerzy 33,3%, autochtoni 3,3%) (Zwęglińska-Gałecka, Hasik 2018).

Co o przejęciu steru działalności społecznej w sołectwie przez gentryficerów¹⁰ myślą autochtoni? Czy we wskazanych wyżej przedsięwzięciach (stowarzyszenie, działania w internecie, „Łosiowisko”) jest jeszcze dla nich miejsce? Czy funkcjonują obok dominującej przez swoją aktywność grupy napływowej, czy wraz z nią? Gentryficerów i autochtonów dzieli sposób postrzegania zajmowanego terytorium. Dla mieszkańców rdzennych ten stosunek nie zależy od oceny jej walorów przestrzennych i kulturowych. Nie czują potrzeby podkreślania swojej przynależności lokalnej, czują się wrośnięci w to środowisko. Napływowi mieszkańcy identyfikują się z Łosiem, ale nie z całą gminą. Nowych mieszkańców z Łosiem łączy coś, co wyraża się w szczególnym stosunku do sołectwa jako „naszego miejsca” (Szacka 2003).

Czy mieszkańcy gminy dostrzegają formującą się nową tożsamość sołectwa, która jako pewna społeczna specyfika, inność, musi zostać zaakceptowana przez zbiorowość (zob. Bokszański 2005)? Mieszkańców sąsiednich sołectw zapytano o ich postrzeganie łoskiej identyfikacji. Rozmówcy nie byli jednomyślni, raczej w znaczący sposób podzieleni. Napływowi mieszkańcy innych sołectw ocenili pozytywnie

¹⁰ W literaturze pisze się o swego rodzaju zawłaszczeniu lub kolonizacji (Sadura, Murawska, Włodarczyk 2017; Kajdanek 2012).

działania służące podkreśleniu tożsamości mieszkańców Łosia. Wskazana grupa rozmówców zdawała się doceniać podejmowane inicjatywy. Mieszkańcy autochtoniczni odnosili się do nich z rezerwą (w tym choćby do popularnego wśród mieszkańców Łosia loga/herbu). Pojawiły się opinie, że manifestowanie przywiązania terytorialnego (do sołectwa Łoś) jest fanaberią, usilnym epatowaniem swoją wyjątkowością. Niektórzy dotychczasowi mieszkańcy, sami nie czując potrzeby manifestowania związku z sołectwem, nie rozumieli działań podejmowanych przez łośkich gentryfierów. Sadura, Murawska i Włodarczyk (2017, s. 96) podają, że liderzy lokalni, „mówiąc o zewnętrznym zagrożeniu (o konfliktach na linii miasto–wieś), nie dostrzegają istnienia wewnętrznych zagrożeń spójności lokalnych społeczności związanych m.in. z kolonizacją wsi i jedynie podtrzymują iluzję jedności swoich społeczności”. W Łosiu (jak i w kilku innych sołectwach gminy Prażmów) liderem lokalnym (sołtysiem) jest przedstawiciel mieszkańców napływowych. Towarzyszy mu grupa „zapaleńców” dysponujących kapitałem społecznym i kulturowym stanowiąca rdzeń zbiorowości gentryfierów. Owa iluzja spójności, o której piszą Sadura, Murawska i Włodarczyk (2017), dla napływowych mieszkańców sołectwa jest rzeczywistością, co jednak nie wyklucza istnienia napięć z autochtonami. Ale – powołując się na Wójcika (2013) – można też stwierdzić, że skutkiem pojawienia się gentryfierów we wsi Łoś jest wytworzenie się nowej wartości w życiu społecznym sołectwa. Czy jest to przejaw kolonizacji (używając języka Kajdanek [2012] oraz Sadury, Murawskiej i Włodarczyk [2017]), czy może próby zbudowania więzi z terytorium i na jej podstawie – tworzenie nowej tożsamości? Być może jest to także wynik tego, że mieszkańcy napływowi, ucząc się życia na wsi, w większym stopniu muszą organizować się sami, „w miastach jest znacznie więcej instytucji wyspecjalizowanych w zaspokajaniu potrzeb mieszkańców, które niejako wyręczają ich z zajmowania się sprawami własnego miejsca zamieszkania” (Bednarek-Szczepańska 2013, s. 585, za: Szafranec 2006). Organizowanie się mieszkańców napływowych wokół wiejskich zasobów wynika z ich migracyjnych motywacji: potrzeby ciszy, spokoju, wiejskiej sielanki, a być może także z postrzegania wsi jako miejska idyllicznego (por. Krzemiński 2003). Być może jest to także powiązane z przypisywanym wiejskim gentryfierom tradycjonalizmem (Śpiewak 2016). Ta mityzacja wiejskiego życia nie ma zastosowania w odniesieniu do mieszkańców autochtonicznych. To, co dla mieszkańców napływowych jest wyobrażeniem, do pewnego stopnia pewną „rodzimą egzotyką”, dla autochtonów jest codziennością, na którą nie zwracają uwagi.

Analizowany tu przypadek Łosia obrazuje postępujące przemiany wewnątrz społeczności, które stanowią imitację tradycyjnego dla wsi typu więzi. Jednocześnie Łoś jest wsią, w której przemiany społeczne spowodowały utracenie pewnej ciągłości. Gentryfierzy, wykorzystując historyczne i naturalne cechy sołectwa, próbują

tworzyć sołecką tożsamość „od nowa”. Biorąc to pod uwagę, należy się zastanowić, czy gentryfikacja wsi (parafrazując klasyczną definicję gentryfikacji) analizowana w warunkach łaskich nie oznacza wyparcia autochtonów z tworzenia więzi/tożsamości wioskowej?

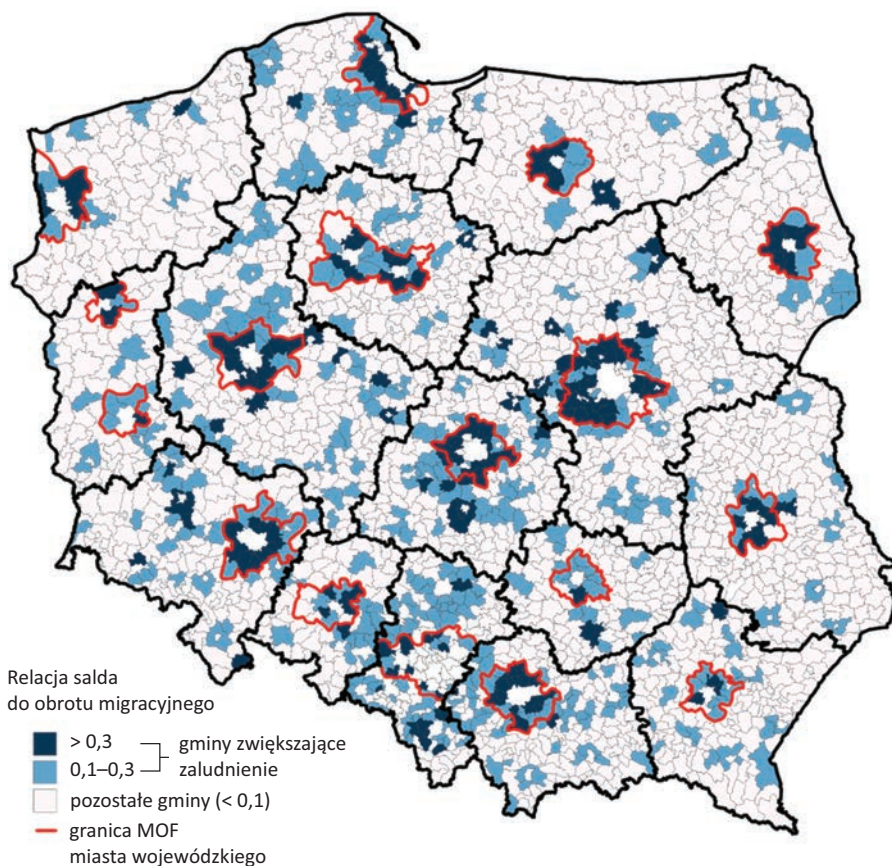
4. Gentryfikacja wsi w Polsce. Zasięg przestrzenny i społeczny

„Wiejska gentryfikacja jest zjawiskiem wieloznacznym i wielowymiarowym, zarówno ze względu na formy, jakie przyjmuje, jak i efekty, jakie przynosi” (Śpiewak 2016, s. 156). W Polsce zjawisko to było dotąd omawiane w analizach typu *case study* (zob. Śpiewak 2016; Żróbek-Różańska, Zysk 2015; Kajdanek 2012). Wspólnym mianownikiem łączącym zbadane gminy/wsie jest ich stosunkowo niedalekie położenie względem dużego miasta. To ono jest czynnikiem sprawczym wzrostu ich populacji. Ten wzrost – jak pokazała analiza w gminie Prażmów – zasilany jest przez dwa strumienie. Pierwszy to osoby przenoszące się na wieś z miasta (przede wszystkim z Warszawy i mniejszych okolicznych miast, np. z Piaseczna), drugi – osoby pochodzące ze wsi, przejściowo mieszkające w Warszawie, które w momencie założenia rodziny przenoszą się pod miasto. **Wydaje się, że te dwa strumienie decydują o specyfice gentryfikacji wsi w Polsce. Wieś okołometropolitalną zasilają w dość ograniczonym udziale mieszkańcy metropolii. Ale osiedlają się w niej także – profesjonalnie zorientowani na metropolię – mieszkańcy innych miast, miasteczek i wsi, przede wszystkim z otaczającego regionu.**

O określenie przestrzennego zasięgu gentryfikacji wsi można pokusić się na podstawie wskaźnika atrakcyjności migracyjnej (rysunek 5), wykorzystującego saldo migracji wewnętrznych. W zasięgu tego procesu znajdują się 573 gminy wiejskie i miejsko-wiejskie (co stanowi 26,4% wszystkich tych gmin).

Zasięg terytorialny gentryfikacji wsi wykracza poza granice tzw. miejskich obszarów funkcjonalnych (MOF) – proces ten obejmuje także gminy oddalone od centralnego ośrodka wojewódzkiego. Widoczne jest to szczególnie na Śląsku, gdzie sam ośrodek rdzeniowy jest bardzo rozbudowany, a stosunkowo niewielka odległość między miastami może być przyczyną intensywnego „rozlewania się” granic MOF. Sprzyjać temu może bezpośrednio sąsiedztwo krakowskiego obszaru funkcjonalnego. Na obszarach wiejskich pozostających pod bezpośrednim wpływem tych jednostek udział nowej klasy średniej w strukturze społecznej jest z pewnością wysoki. Podobną zgentryfikowaną strukturę można także zaobserwować na podwarszawskich i podłódzkich obszarach wiejskich – tutaj na uwagę zasługuje fakt dość „oszczędnego” wskazania granic obszarów funkcjonalnych względem potencjalnego zasięgu gentryfikacji, na co wskazywałoby dość odległe zlokalizowanie gmin zyskujących mieszkańców od miejskiego rdzenia. Intensywny napływ ludności

widoczny jest również wokół ośrodków o charakterze lokalnym – szczególnie w sąsiedztwie byłych miast wojewódzkich (m.in. Bielsko-Biała, Legnica, Ostrołęka, Piotrków Trybunalski, Słupsk) – „tam proces tworzenia się szeroko rozumianej klasy średniej kosztem grup skrajnych w strukturze (przede wszystkim rolników) oraz upodobniania się stylów i sposobów życia” (Halamska 2016, s. 82) z pewnością postępuje, jednak określenie fazy jego zaawansowania wymagałoby podjęcia dalszych badań, m.in. aby określić, które cechy miasta decydują o rozlewaniu się jego granic i towarzyszącej temu gentryfikacji wsi.

Rysunek 5. Atrakcyjność migracyjna gmin wiejskich i miejsko-wiejskich (2018) ze wskazanymi granicami miejskich obszarów funkcjonalnych

Figure 5. Migration attractiveness of rural and rural-urban municipalities (2018) against the location of functional urban areas

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Stanny, Rosner, Komorowski (2018) i Śleszyński (2013).
Source: Own study based on: Stanny, Rosner, Komorowski (2018) and Śleszyński (2013).

Kluczową i dotychczas słabo zbadaną kwestią są zmiany kulturowe i psychospołeczne dokonujące się w obrębie lokalnej społeczności, które można analizować z dwóch perspektyw. Po pierwsze można przypuszczać, że głęboka interwencja nowych mieszkańców w „tkankę wiejską” wywołuje zachwianie istniejącego porządku. W literaturze, o czym już wspomniano, określano to mianem zawłaszczania czy kolonizacji, co budzi pejoratywne skojarzenia. Jednak – po drugie – można przypuszczać, że włączanie się nowych mieszkańców w życie wioskowe może stanowić silny impuls innowacyjny. W omawianym przykładzie Łosia to właśnie nowi mieszkańcy ze swoją aktywnością społeczną i motywacją do współdziałania byli tym impulsem. Parafrazując teorię innowacji Josepha A. Schumpetera (1960), łoskich gentryficerów można określić mianem przedsiębiorców, którzy aktywując i wykorzystując na nowo istniejące zasoby, zrywają z istniejącą równowagą, czyniąc ze zmiany okazję do podjęcia nowych działań. W przypadku Łosia chęć zmiany doprowadziła, m.in. poprzez działalność stowarzyszenia, organizację wydarzeń lokalnych i ponadlokalnych, do wytworzenia się silnej wioskowej tożsamości. Zapewne Łoś nie jest jednostką wyjątkową i podobne przemiany wewnętrzne zachodzą także w innych wskazanych na powyższej mapie (rysunek 5) zgentyfikowanych gminach.

Bibliografia

- Bednarek-Szczepańska M. (2013). Zróżnicowanie przestrzenne kapitału społecznego w Polsce: ujęcie przeglądowe. *Przegląd Geograficzny*, 85 (4), 573–597.
- Boksański Z. (2005). *Tożsamości zbiorowe*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bradecki T., Twardoch A. (2017). Rozwój przestrzeni wiejskich i podmiejskich na przykładzie projektów i realizacji budynków usługowo-mieszaniowych. W: K. Gasidło, A. Twardoch (red.). *Na wsi czyli gdzie? Architektura, środowisko, społeczeństwo, ekonomia współczesnej wsi* (s. 73–83). Gliwice: Politechnika Śląska.
- CBOS (2015). *Kto marzy o życiu na wsi, a kto o życiu w mieście?* Komunikat z badań nr 18/2015. Warszawa: Centrum Badania Opinii Społecznej.
- Czapiński J., Panek T. (2014). *Diagnoza społeczna 2013. Warunki i jakość życia Polaków*. Warszawa: Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich.
- Czarnecki A. (2009). *Rola urbanizacji w wielofunkcyjnym rozwoju obszarów wiejskich*. Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- Czarnecki A. (2018). Urbanizacja kraju i jej etapy. W: M. Halamska, M. Stanny, J. Wilkin (red.). *Ciągłość i zmiana. Sto lat rozwoju polskiej wsi*, t. 1 (s. 51–76). Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- Falkowski J. (2009). Przekształcenia funkcjonalno-przestrzenne obszarów wiejskich w strefach podmiejskich obszarów metropolitalnych Polski. *Studia Obszarów Wiejskich*, 18, 49–69.

- Ghose R. (2004). Big sky or big sprawl? Rural gentrification and the changing cultural landscape of Missoula, Montana. *Urban Geography*, 25, 528–549.
- Gilewicz J. (2015). *Własny herb w zasięgu ręki. Wywiad z Tomaszem Steiferem*. Deluxe. Trójmiasto. <https://deluxe.trojmiasto.pl/Wlasny-herb-w-zasiegu-reki-n88872.html> (dostęp: 5.02.2019).
- Glass R. (1964). *London's Newcomers: The West Indians in London*. Londyn: Centre for Urban Studies.
- Grzeszczak J. (2010). *Gentryfikacja osadnictwa. Charakterystyka, rozwój koncepcji badawczej i przegląd wyjaśnień*. Warszawa: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN.
- Grzybowski A. (2016). Współczesna architektura inspirowana budownictwem Górnego Śląska na przykładach własnych projektów domów jednorodzinnych z końca XX wieku i XXI wieku. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach*, 8, 9–29.
- Guimond L., Simard M. (2010). Gentrification and neo-rural population in the Quebec countryside: Representations of various actors. *Journal of Rural Studies*, 4, 449–469.
- GUS (2017). *Rocznik demograficzny 2017*, 50 edycja. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- Halamska M. (2009). Uwagi o naturze wiejskości i sposobach jej definiowania. W: G. Gorzelak, M. Szczepański, W. Ślęzak-Tazbir (red.). *Człowiek – miasto – region. Związki i interakcje. Księga jubileuszowa Bohdana Jałowieckiego* (s. 123–136). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Halamska M. (2013). *Wiejska Polska na początku XXI wieku. Rozważania o gospodarce i społeczeństwie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Halamska M. (2015). Na wsi rewolucja. *Academia. Magazyn Polskiej Akademii Nauk*, 1 (41). <http://www.naukaonline.pl/nasze-teksty/nauki-humanistyczne/item/1644-na-wsi-rewolucja> (dostęp: 5.01.2019).
- Halamska M. (2016). Struktura społeczno-zawodowa ludności wiejskiej w Polsce i jej przestrzenne zróżnicowanie. *Więś i Rolnictwo*, 1, 59–85.
- Halamska M., Hoffmann R., Stanny M. (2017). *Studia nad strukturą społeczną wiejskiej Polski. T. 2: Przestrzenne zróżnicowanie struktury społecznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Hjort S. (2009). Rural gentrification as a migration process: Evidence from Sweden. *Migration Letters*, 6, 91–100.
- Hogart K. (1997). The middle classes in rural England 1971–1991. *Journal of Rural Studies*, 3, 253–273.
- Jakóbczyk-Gryszkiewicz J. (red.) (2014). *Procesy gentryfikacji. Cz. 2: XXVI Konwersatorium Wiedzy o Mieście*. Łódź: Uniwersytet Łódzki.
- Jałowiecki B., Szczepański M. (2002). *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Kajdanek K. (2011). *Pomiędzy miastem a wsią. Suburbanizacja na przykładzie osiedli podmiejskich Wrocławia*. Kraków: Wydawnictwo Nomos.
- Kajdanek K. (2012). *Suburbanizacja po polsku*. Kraków: Wydawnictwo Nomos.
- Klassen L., Berg L., Drewett R. (1982). *A Study of Growth and Decline*. Oxford: Pergamon.

- Krzemiński I. (2003). Od protestu do stowarzyszenia. Czy mamy szansę na obywatelską wieś? *Wieś i Rolnictwo*, suplement do nr 3, 126–128.
- Laferté G. (2014). Des études rurales à l'analyse des espaces sociaux localisés. *Sociologie*, 5 (4), 423–439.
- Loibl W. (2004). Simulation of suburban migration: Driving forces, socio-economic characteristics, migration behavior and resulting lands patterns. W: G. Feichtinger (red.). *Vienna Yearbook of Population Research* (s. 203–226). Wiedeń: Austrian Academy of Sciences.
- Maloutas T. (2012). Contextual diversity in gentrification research. *Critical Sociology*, 38 (1), 33–48.
- Mamonova N., Sutherland L. (2015). Rural gentrification in Russia: Renegotiating identity, alternative food production and social tensions in the countryside. *Journal of Rural Studies*, 42, 154–165.
- Manchin R., Szelenyi I. (1985). Theories of family agricultural production in collectivized economies. *Sociologia Ruralis*, 25 (3–4), 248–268.
- Mantey D. (2011). Podwarszawskie osiedla. Głos w dyskusji nad chaotycznym rozrostem stolicy. *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki*, 56 (2), 35–47.
- Mantey D. (2013). Pułapka suburbanizacji, czyli o planach migracyjnych młodych piaseczan. *Przegląd Geograficzny*, 2 (85), 271–289.
- Mendras H. (1994). *La Seconde Revolution Francaise (1965–1984)*. Paryż: Éditions Gallimard.
- Musiał W. (2007). Dezagraryzacja polskiej wsi: Problemy ekonomiczne, ekologiczne i społeczne. *Wieś i Rolnictwo*, 3, 29–44.
- Newby H., Bell C., Rose D., Saunders P. (1978). *Property, Paternalism and Power*. London: Century Hutchinson.
- Pawłowska K. (1996). *Idea swojskości w urbanistyce i architekturze miejskiej*. Kraków: Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki.
- Perepeczko B., Majewski E. (2004). Poglądy na rolnictwo w świetle zagregowanych wskaźników. W: I. Bukraba-Rylska (red.). *Polska wieś w społecznej świadomości* (s. 113–134). Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- Phillips M. (1993). Rural gentrification and the processes of class colonisation. *Journal of Rural Studies*, 9, 123–140.
- Phillips M. (2002). The production, symbolisation and socialisation of gentrification: impression from two Berkshire villages. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 27, 282–308.
- Phillips M. (2004). Other geographies of gentrification. *Progress in Human Geography*, 28, 5–30.
- Phillips M. (2007). Changing class complexions on and in the British countryside. *Journal of Rural Studies*, 23, 283–304.
- Phillips M. (2009). Gentrification, rural. W: *International Encyclopaedia of Human Geography* (s. 369–375). Amsterdam, Oxford: Elsevier.
- Podedworna H. (2010). Styl życia mieszkańców wsi. W: B. Łaciak (red.). *Polskie style życia. Między miastem a wsią: V Kongres Obywatelski* (s. 39–44). Gdańsk: Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową.

- Rosner A. (2014). Migracje wewnętrzne i ich związek z przestrzennym zróżnicowaniem rozwoju społeczno-gospodarczego wsi. *Wieś i Rolnictwo*, 1, 63–79.
- Rosner A., Stanny M. (2014). *Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap I. Przestrzenne zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich w 2010 roku*. Warszawa: Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- Rosner A., Stanny M. (2016). *Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap II*. Warszawa: Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- Sadura P., Murawska K., Włodarczyk Z. (2017). *Wieś w Polsce 2017. Diagnoza i prognoza*. Warszawa: Fundacja Wspomagania Wsi.
- Sagan I. (2004). Współczesne miasto przestrzennie rozproszone i społecznie podzielone. W: A. Majer, P. Starosta (red.). *Wokół socjologii przestrzeni* (s. 181–185). Łódź: Uniwersytet Łódzki.
- Schumpeter J.A. (1960). *Teoria rozwoju gospodarczego* (tłum. J. Grzywicka). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Scott M., Gkartzios M. (2012). Gentrifying the rural? Planning and market processes in rural Ireland. *International Planning Studies*, 17, 1–24.
- Skarga B. (1998). Zbiorowa tożsamość i zagrożenia z nią związane. *Kultura i Społeczeństwo*, 3, 3–7.
- Smętkowski M., Jałowiecki B., Gorzelak G. (2009). Obszary metropolitalne w Polsce. Diagnoza i rekomendacje. *Studia Regionalne i Lokalne*, 1, 52–73.
- Smith D.P., Butler T. (2007). Conceptualising the sociospatial diversity of gentrification: 'To boldly go' into contemporary gentrified spaces, the final frontier? *Environment and Planning*, 39, 2–9.
- Smith D.P., Phillips D. (2001). Socio-cultural representations of greentrified Pennine rurality. *Journal of Rural Studies*, 17, 457–469.
- Smith N. (1979). Toward a theory of gentrification: A back to the city movement by capital, not people. *Journal of the American Planning Association*, 45, 538–548.
- Smutek J. (2012). Suburbanizacja, rozwój niezrównoważony i jego konsekwencje dla wydatków gmin w Polsce. *Handel Wewnętrzny*, 2, 142–153.
- Stanny M., Rosner A., Komorowski Ł. (2018). *Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap III. Struktury społeczno-gospodarcze, ich przestrzenne zróżnicowanie i dynamika*. Warszawa: Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- Starosta P. (1995). *Poza metropolią. Wiejskie i małomiasteczkowe zbiorowości lokalne a wzory porządku makrospołecznego*. Łódź: Uniwersytet Łódzki.
- Stockdale A. (2010). The diverse geographies of rural gentrification in Scotland. *Journal of Rural Studies*, 26, 31–40.
- Stowarzyszenie Miłośników Łosia (2012). *Statut Stowarzyszenia Miłośników Łosia*. Łoś: Stowarzyszenie Miłośników Łosia.
- Szacka B. (2003). *Wprowadzenie do socjologii*. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Szafraniec K. (2006). Optymizm/pesymizm jako mentalne podstawy odporności/podatności na bezradność. W: K. Szafraniec (red.). *Jednostkowe i społeczne zasoby wsi* (s. 283–322). Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.

- Sztabiński P., Sztabiński F. (1997). Przywiązanie do miejsca zamieszkania jako wymiar polskiego tradycjonalizmu. W: H. Domański, A. Rychard (red.). *Elementy nowego ładu* (s. 256–269). Warszawa: Instytut Filozofii i Socjologii PAN.
- Śleszyński P. (2013). Delimitacja Miejskich Obszarów Funkcjonalnych stolic województw. *Przegląd Geograficzny*, 85 (2), 173–197.
- Śpiewak R. (2016). Wiejska gentryfikacja: Definicja, znaczenie i skutki procesu. W: M. Halamska, S. Michalska, R. Śpiewak (red.). *Studia nad strukturą społeczną wiejskiej Polski*. T. 1: *Stare i nowe wymiary społecznego zróżnicowania* (s. 129–157). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Turowski J. (1979). *Środowisko mieszkalne w świadomości ludności wiejskiej*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Urząd Gminy Prażmów (2014). *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Prażmów*. Prażmów: Urząd Gminy Prażmów.
- Urząd Gminy Prażmów (2015). *Gminny Program Rewitalizacji dla Gminy Prażmów na lata 2015–2023*. Prażmów: Urząd Gminy Prażmów.
- Wallis A. (1987). *Ameryka. Miasto*. Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza.
- Wasilewski J. (1986). Społeczeństwo polskie, społeczeństwo chłopskie. *Studia Socjologiczne*, 3, 39–56.
- Wójcik M. (2013). Gentryfikacja wsi: „Jak daleko od miasta?”. W: J. Jakóbczyk-Gryszkiewicz (red.). *Procesy gentryfikacji*. Cz. 2: *XXVI Konwersatorium Wiedzy o Mieście* (s. 165–174). Łódź: Uniwersytet Łódzki.
- Yang J., Hui E., Lang W., Li X. (2018). Land ownership, rent seeking and rural gentrification: Reconstructing villages for sustainable urbanization in China. *Sustainability*, 10 (6), 1–17.
- Zwęglińska D. (2017). Gentryfikacja. O złożoności procesu i niejednoznaczności zjawiska. Recenzja książki Łukasza Drozda pt. „Uszlachetniając przestrzeń: Jak działa gentryfikacja i jak się ją mierzy”. *Więś i Rolnictwo*, 4, 139–146.
- Zwęglińska-Gałecka D., Hasik Z. (2018). Gentryfierzy w społeczności wiejskiej. Opis wybranych elementów stylu życia. Case study gminy Prażmów. *Intercathedra*, 4 (37), 1–6.
- Żróbek-Różańska A., Zysk E. (2015). Czy rozlewające się miasto odmładza podmiejską wieś? Studium podolsztyńskich gmin wiejskich. *Więś i Rolnictwo*, 4, 123–137.

Rural Gentrification and Its Scope

Abstract: The aim of the article is to describe the changes that take place in the rural community under the influence of the city, which constitute the phenomenon of rural gentrification. The author describes social, economic, spatial changes as well as cultural and psychosocial changes which have not been described in Polish literature so far. The article attempts to identify specific features of Polish rural gentrification and to indicate its spatial extent in rural and urban-rural municipalities.

Keywords: rural gentrification, gentrifiers, urban functional areas, suburbanisation, rural urbanisation, rural areas.